



## Adil Yargılanma Hakkının Bir unsuru Olarak Çelişmeli Yargılanma Hakkı

Mehmet KOPUZ<sup>1</sup>

### ÖZ

Adil yargılanma hakkı, bir insan hakkı olarak günümüz muhakeme hukukunda tarafların eşit şartlarda yargılanmasını sağlayan bir haktır. Bu hak aynı zamanda insan haklarının devletlerce korunmasını sağlayan hukuk devleti ilkesinin de bir unsurudur. Adil yargılanma hakkının kısaca tanımı olarak, bir muhakeme vetiresinde tarafların hem hukuki hem de fiili olarak tam eşitlik halinde olmasına denir. Bu hak ile ilgili bir netice şudur ki, bu hak verilen karardan çok muhakeme aşamasındaki usuli işlemlerle ilgilidir. Muhakeme vetiresinde hem fiili hem de hukuki olarak, taraflar hakkında eşitlik ilkesine aykırı bir şekilde verilen kararın adil olması olası değildir. Bu bağlamda çelişmeli yargılama hakkı sayesinde, yargılamanın tez, antitez ve sentez vetiresinden geçerek verilen kararın adil olması sağlanacaktır. Çelişmeli yargılanma hakkı sayesinde taraflar muhakemeye etkin şekilde katılıp kararı etkileme şansını elde edeceklerdir. Bu sayede verilen kararın adil olması sağlanacaktır. Devlet sırrı niteliğindeki tanık anlatımları ve belgelerin tarafların bilgisine sunulmaması, bu sebeple tarafların görüş, yorum ve ispat imkanının mümkün olmaması çelişmeli yargılanma hakkını ihlal edebilecektir. Bu noktada makalede belirtilen yöntemlerin uygulanması ile çelişmeli yargılanma hakkı korunabilecektir.

**Anahtar Kelimeler:** Adil Yargılanma Hakkı, Çelişmeli Yargılanma Hakkı, Silahların Eşitliği İlkesi

### The Right to an Adversarial Trial as an Element of the Right to a Fair Trial

### ABSTRACT

The right to a fair trial is a right that enables the parties to be tried under equal conditions as a human right in today's procedural law. At the same time, this right is also an element of the rule of law, which is the protection of human rights by the state. In a brief description, the right to a fair trial means the full equality between the parties both in legal terms and de facto in a procedural process. A conclusion about this right is that it relates more to the procedural action during the trial than the decision given. It is unlikely that the decision given during the procedural process about the parties that are unequal both legally and de facto will be fair. In this context, the judgement will be rendered fair due to the right of adversarial trial by going through the thesis, antithesis, and synthesis process of the trial. The parties will have the opportunity to participate in the proceedings effectively and to influence the decision thanks to the principle of adversarial trial. In this way, it will be ensured that the decision given is fair. The fact that the witness statements and documents, which have the value of state secrets, are not submitted to the information of the parties and therefore it is not possible for the parties to provide opinions, comments, and proofs may violate the right to an adversarial trial. At this point, the right to an adversarial trial may be protected by applying the methods mentioned in the article.

**Keywords:** The Right To A Fair Trial, Right To Adversarial Trial, The Equality Of Arms Principle

<sup>1</sup> Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Kamu Hukuku Bölümü, [avmehmetkopuz@hotmail.com](mailto:avmehmetkopuz@hotmail.com), ORCID 0000-0002-0935-6877

## Giriş

Adil yargılanma hakkı, yargılama sırasında tarafların hukuki ve fiili olarak eşit imkanlarda yargılanmasını<sup>2</sup> ve yargılama sonucunda adil bir kararın verilebilmesini sağlayan bir insan hakkıdır. Adil yargılanma hakkı, insan haklarının korunması ve geliştirilmesinde rolü olan, hukuk devleti ilkesinin de vazgeçilmez bir unsurudur.<sup>3</sup> Bu hak aynı zamanda diğer insan haklarının da etkin şekilde korunması ve geliştirilmesinde etkili bir role sahiptir.<sup>4</sup>

Adil yargılanma hakkı, Anayasamız ve birçok uluslararası ve ulusal metinlerde yer alan bir insan hakkıdır. Bu hak Anayasa m. 36' da hüküm altına alınmıştır. Mamafih Türkiye'nin de tarafı olduğu Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi m. 6'da adil yargılanma hakkı tanımlanmış ve güvence altına alınmıştır.

Adil yargılanma hakkı temel olarak bir muhakemede tarafların, usuli olarak birbirleriyle eşit konumda, eşit haklara ve imkanlara sahip olmasıdır.<sup>5</sup> Bu hak mahkemelerin nihai kararından daha çok usuli işlemleri ile ilgilidir.<sup>6</sup> Usuli işlemlerdeki eşitlik en son hükümdeki hakkaniyetin ve adaletin sağlanmasına vesile olacaktır.

Adil yargılanma hakkı, muhakemenin tüm aşamalarını kapsamaktadır. Sadece ilk derece mahkemeler nezdindeki işlemlerde değil, istinaf ve temyiz aşamasındaki işlemlerde de geçerli bir haktır.<sup>7</sup> Adil yargılanma hakkı tek bir haktan oluşmayıp kendi içinde bir çok hakkı ihtiva etmektedir. Bu hakların bir çoğuna anayasal metinlerde yer verilmekle birlikte, bazıları da adil yargılanma hakkının muhteviyatının bir gereği olarak yorum yöntemleriyle ilgili mahkemelerce ortaya koyulmuştur.<sup>8</sup>

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, adil yargılanma hakkının kapsamını *medeni hak ve yükümlülüklerle ilgili uyumsuzluklar ile ceza davaları* olarak sınırlı tutmuştur<sup>9</sup>. Anayasamızda böyle bir ayrıma gidilmemiş, tüm yargı yollarında muteber olmak üzere bu hak hüküm altına alınmıştır.<sup>10</sup> Lakin AİHM *medeni hak ve yükümlülüklerle ilgili uyumsuzluklar ile ceza davaları* hakkında iç hukuklardaki nitelendirmeler ile bağlı kalmayıp, başvurunun konusu iç hukuklarda

<sup>2</sup> Şükrü Karatepe, *Türk Anayasa Hukuku*, Savaş Kitapevi, 2. bs., 2018, ss. 166.

<sup>3</sup> Sibel İnceoğlu vd., *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa*, Beta Yayınları, 3. bs. İstanbul- 2013, ss.209.

<sup>4</sup> Hüseyin Turan, *Adil Yargılanma Hakkının İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesindeki Yeri ve Önemi*, TBB Dergisi, 2009, sayı 84, ss. 218-219; Halil Kalabalık, *İnsan Hakları Hukuku*, Seçkin Yayınları, 5. bs. Ankara-2017 ss. 530.

<sup>5</sup> Bilgehan Yeşilova, *Yargılama Diyalektiği ve Silahların Eşitliği*, TBB Dergisi, 2009 sayı 86, ss. 53-54; Uluslararası Af Örgütü, *Adil Yargılanma Hakkı*, 1. bs. İletişim yayınları- 2000, İstanbul, ss. 173.

<sup>6</sup> Fahri Gökçen Taner, *Ceza Muhakemesi Hukukunda Adil Yargılanma Hakkı Bağlamında Çelişme ve Silahların Eşitliği*, Seçkin Yayınevi, Mart 2019- Ankara, 1. Baskı, ss. 30; Hüseyin Turan, *a.g.m*, ss. 220.

<sup>7</sup> Cüneyt Altıparmak, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Altıncı Madde Kapsamında Adil Yargılanma Hakkının Esasları*, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, S.63, 2006, ss. 244-245; Sibel İnceoğlu vd., *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa*, ss. 209.

<sup>8</sup> Feyyaz Gölcüklü, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde "Adil Yargılanma Hakkı"*, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, C.49, S.01, ss. 200-201.

<sup>9</sup> Seher Çakan, Orçun Avcı, *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında Mükellef Hakları: Mülkiyet Hakkı ve Adil Yargılanma Hakkı*, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 23, S.1, ss. 654-655; Feyyaz Gölcüklü, *a.g.m*, ss. 200; AİHM, *Boulois/Lüksemburg*, Başvuru no: 37575/04, KT: 03.04.2012, para: 90.

<sup>10</sup> Durmuş Tezcan vd., *İnsan Hakları El Kitabı*, Seçkin Yayınları, 7. bs. Ankara- 2018, ss.277; Halil Kalabalık, *a.g.e*, ss. 530.

*medeni hak ve yükümlülüklerle ilgili uyumsuzluklar ile ceza davası* olarak nitelendirilmemiş olsa dahi, başvurunun konusuna yorum yöntemiyle belirlediği kriterleri uygulayarak bu iki alandan birine dahil edip, adil yargılanma hakkı çerçevesinde değerlendirmektedir.<sup>11</sup>

Çelişmeli yargılanma hakkı, adil yargılanma hakkı içerisinde yer alan ve adil muhakeme için gerekli, AİHS, m.6’da açıkça zikredilmemiş, fakat AİHM’nin yorum yöntemiyle ortaya koyduğu bir haktır.<sup>12</sup> Çelişmeli yargılanma hakkı, taraflara muhakemeye etkin şekilde katılma, dava dosyasına giren her türlü materyal hakkında bilgi sahibi olma ve bu materyaller hakkında yorum yapabilme imkanı sağlamaktadır.<sup>13</sup> Bu sayede kararın adil olması sağlanmaktadır.

Bu makalede, çelişmeli yargılanma hakkının anlatılabilmesi için, üst başlık olan adil yargılanma hakkı genel olarak incelenmiştir. Bu bağlamda adil yargılanma hakkının tanımı ve kapsamı ele alınıp açıklanmıştır. Bunun devamında bu hakkın kapsadığı bir takım hak ve ilkeler belirtilmiş, adil yargılanma hakkının uygulama alanı ortaya konulmuş ve hakkın medeni hukuk ve ceza hukukundaki uygulama alanı açıklanmaya çalışılmıştır. Daha sonra çelişmeli yargılanma hakkının açıklaması yapılmış ve çelişmeli yargılanma hakkı ile silahların eşitliği ilkesinin bağlantısı ortaya konulmuştur. Son olarak çelişmeli yargılanma hakkının kapsamı ve sınırlandırılması anlatılmıştır.

## **ADİL YARGILANMA HAKKININ BİR UNSURU OLARAK ÇELİŞMELİ YARGILANMA HAKKI**

### **1- Genel Olarak Adil Yargılanma Hakkı**

Adil yargılanma hakkı; temel, evrensel ve ulusal İnsan hakkı olarak kabul edilmektedir.<sup>14</sup> Mahiyeti ve diğer insan haklarının etkin şekilde kullanılmasına da bir araç olması<sup>15</sup> ve hukuk devleti ilkesi ile olan sıkı bağlantısı sebebiyle<sup>16</sup> bir çok uluslararası ve ulusal metinlerde kabul edilmiş ve tanımlanmıştır. Burada Anayasamız ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde düzenlendiği şekliyle adil yargılama hakkının üzerinde duracağız.

Anayasa madde 36’da adil yargılanma hakkı şu şekilde düzenlenmiştir:

*“Herkes, meşru vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı mercileri önünde davacı veya davalı olarak iddia ve savunma ile adil yargılanma hakkına sahiptir”.*

AHİS m. 6’da ise adil yargılanma hakkı şu şekilde düzenlenmiştir:

<sup>11</sup> Sedat Erdem Aydın, *Anayasa Mahkemesi Bireysel Başvuru Kararlarının Ceza Yargılamasına Etkisi Bağlamında Adil Yargılanma Hakkı*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı Doktora Tezi, İstanbul-2020, ss. 18.

<sup>12</sup> Fahri Gökçen Taner, *Ceza Muhakemesi Hukukunda Adil Yargılanma Hakkı Bağlamında Çelişme ve Silahların Eşitliği*, ss. 79.

<sup>13</sup> Akif Yıldırım, *Anayasa Mahkemesi Uygulamasında Adil Yargılanma Hakkı (Ceza Hukuku Boyutu)*, Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, S.26, Nisan-2016, ss. 348.

<sup>14</sup> Hüseyin Turan, *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesinde ve Türk Hukukunda Adil Yargılanma Hakkı*, Doktora Tezi, S.Ü Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004- Konya, ss. 62.

<sup>15</sup> Tülin Tuğça Duman, *Özel Hukukta Adil Yargılanma Hakkı*, Hasan Kalyoncu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.10, S.20, ss. 228; AİHM, *Nkt Teknoloji Dağıtım Ticaret Ltd. Şti*, Başvuru no: 2018/26844, para: 27.

<sup>16</sup> Feyyaz Gölcüklü, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde “Adil Yargılanma Hakkı”*, ss. 200.

“1. Herkes davasının, medeni hak ve yükümlülükleriyle ilgili uyumsuzluklar ya da cezai alanda kendisine yöneltilen suçlamaların esası konusunda karar verecek olan, yasayla kurulmuş, bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından, kamuya açık olarak ve makul bir süre içinde görülmesini isteme hakkına sahiptir. Karar aleni olarak verilir. Ancak, demokratik bir toplum içinde ahlak, kamu düzeni veya ulusal güvenlik yararına, küçüklerin çıkarları veya bir davaya taraf olanların özel hayatlarının gizliliği gerektirdiğinde veyahut, aleniyetin adil yargılamaya zarar verebileceği kimi özel durumlarda ve mahkemece bunun kaçınılmaz olarak değerlendirildiği ölçüde, duruşma salonu tüm dava süresince veya kısmen basına ve dinleyicilere kapatılabilir.

2. Bir suç ile itham edilen herkes, suçluluğu yasal olarak sabit oluncaya kadar masum sayılır.

3. Bir suç ile itham edilen herkes aşağıdaki asgari haklara sahiptir:

a) Kendisine karşı yöneltilen suçlamanın niteliği ve sebebinden en kısa sürede, anladığı bir dilde ve ayrıntılı olarak haberdar edilmek;

b) Savunmasını hazırlamak için gerekli zaman ve kolaylıklara sahip olmak;

c) Kendisini bizzat savunmak veya seçeceği bir müdafinin yardımından yararlanmak; eğer avukat tutmak için gerekli maddî olanaklardan yoksun ise ve adaletin yerine gelmesi için gerekli görüldüğünde, resen atanacak bir avukatın yardımından ücretsiz olarak yararlanabilmek;

d) İddia tanıklarını sorguya çekmek veya çektirmek, savunma tanıklarının da iddia tanıklarıyla aynı koşullar altında davet edilmelerinin ve dinlenmelerinin sağlanmasını istemek;

e) Mahkemede kullanılan dili anlamadığı veya konuşamadığı takdirde bir tercümanın yardımından ücretsiz olarak yararlanmak”.<sup>17</sup>

Adil yargılanma hakkı genel olarak şu şekilde tanımlanabilir: Yargılama makamları önünde davalı ve davacının; ceza davalarında ise iddia ve savunma makamının fiili ve hukuki olarak herhangi bir eşitsizliğe maruz kalmadan, iddia ve savunmalarını karşılıklı olarak yapabildiği bir yargılama vetiresidir.<sup>18</sup> Genel bir tanım vermekle birlikte, AİHS ve Anayasamızda adil yargılanma hakkının tam olarak bir tanımı verilmemiş, bilakis tanım vermekten kaçınılmıştır.<sup>19</sup> Bu kaçınmanın sebebi ise, her olayın kendi içerisinde değerlendirilmesi gerektiğidir. Adil yargılanma hakkında esas olan, mahkemenin nihai kararından çok muhakeme aşamasındaki usuli işlemlerde eşitliktir. Zira adil bir sonuca ulaşmanın yolu usuli eşitlikten geçmektedir.<sup>20</sup> Adil yargılanma hakkı, Anayasamıza 03.10.2001 tarihli ve 4709 sayılı kanun ile dahil edilmiştir. Lakin bu kanundan önce de hak arama özgürlüğü altında, adil yargılanma hakkı Anayasa

<sup>17</sup> [https://www.echr.coe.int/documents/convention\\_tur.pdf](https://www.echr.coe.int/documents/convention_tur.pdf), Erişim T. 04.09.2021, ss. 9-10.

<sup>18</sup> Halil Kalabalık, *İnsan Hakları Hukuku*, ss. 529.

<sup>19</sup> Hakan Pekcanitez, Oğuz Atalay, Muhammet Özkes, *Medeni Usul Hukuku*, Yetkin Yayınları, 2016- Ankara 4. bs., ss. 230; İbrahim Tan, *Adil Yargılanma Hakkı ve Adil Yargılanma Hakkının İhlali Halinde Gidilebilecek Yasal Yollar*, Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.15, S.2, Aralık-2018, ss. 118-119.

<sup>20</sup> Sibel İneoğlu, *Adil Yargılanma Hakkı*, Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi- 4, Avrupa Konseyi Ankara Program Ofisi- 2018, ss.1.

Mahkemesi'nce kabul edilmiş<sup>21</sup> ve hukuk devleti ilkesinin temel unsurlarından biri olduğu belirtilmiştir.<sup>22</sup>

Günümüz dünyasında adil ve demokratik bir devlet olmanın vazgeçilmez bir unsuru olarak adil yargılanma hakkı karşımıza çıkmaktadır.<sup>23</sup> Bir ülkede yaşayan vatandaşların adli makamlar önünde eşit haklara sahip olabilmesi hukuk devleti ilkesinin de bir gereğidir.<sup>24</sup> Hukuk devleti ilkesini Anayasa Mahkemesi şu şekilde tanımlamıştır: “*Hukuk devleti ilkesi, insan haklarına saygılı ve bu hakları koruyucu âdil bir hukuk düzeni kuran ve bunu devam ettirmekle kendini yükümlü sayan, bütün davranışlarında hukuk kurallarına ve Anayasa'ya uygun, bütün eylem ve işlemleri yargı denetimine bağlı olan devlet demektir*”.<sup>25</sup> Anayasa Mahkemesi'nin de vurguladığı üzere hukuk devleti, insan haklarına saygılı ve bu hakları koruyucu adil bir düzen kuran devlettir.<sup>26</sup>

Adil yargılanma hakkı, ulusal muhakeme hukukları ile birlikte Avrupa anayasal düzeninin temel bir değeri olarak kabul edilmektedir. Mamafih insan haklarının belirtilmesi ve güvence altına alınması ile birlikte bu hakların korunmasını isteme hakkının da güvence altına alınması, insan haklarının etkin şekilde kullanılması için gerekliliktir.<sup>27</sup> Adil yargılanma hakkı bu noktada insan haklarının etkin şekilde korunması ve ihlalin adli makamlar önünde hızlı ve etkin bir şekilde dermeyan edilmesinde koruyucu bir role sahiptir.

### 1.1 Adil Yargılanma Hakkının Unsurları

Adil yargılanma hakkı, kendi içerisinden birden fazla hakkı ihtiva eden bir haklar demetidir.<sup>28</sup> Bu hakların bazıları madde metninden ortaya çıkmaktadır. Bazılarını ise AİHM, madde metninin ifadesinden yorum yöntemiyle ortaya koymuştur.<sup>29</sup> Nitekim AİHM, adil yargılanma hakkının demokratik toplumun vazgeçilmez bir unsuru olduğunu, bu sebeple hakkın kısıtlayıcı bir şekilde yorumlanamayacağını belirtmiştir.<sup>30</sup> 6. maddenin 1. fıkrasından “*Yasayla kurulmuş bağımsız ve tarafsız bir mahkeme hakkı, aleni yargılanma hakkı ve makul sürede yargılanma*” lafzi olarak ortaya konulmaktadır. Maddenin 2. fıkrasında “*masumiyet karinesi*” açıkça belirtilmektedir. Maddenin 3. fıkrasında ise “*İtham edilen suçlama hakkında bilgi alma hakkı, ücretsiz tercüman hakkı, savunma hazırlığı için gerekli kolaylık ve zamana sahip olma hakkı, bir müdafinin*

<sup>21</sup> Anayasa Mahkemesi, *Norm Denetimi*, E.1992/8, K.1992/36, KT: 16.06.1992, RGT: 06.10.1992-21367.

<sup>22</sup> Anayasa Mahkemesi, *Nevruz Bozkurt Başvurusu*, Başvuru no: 2013/664, para: 32.

<sup>23</sup> Hakan Karakehya, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 6. Maddesi(Adil Yargılanma Hakkı) Bağlamında Ceza Muhakemesinde Duruşma*, Doktora Tezi A.Ü Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007 – Eskişehir ss. 19-20.

<sup>24</sup> Ergun Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, Yetkin Yayınları, 14.bs., Ankara-2013, ss. 152.

<sup>25</sup> Anayasa Mahkemesi, 25 Mayıs 1976 Tarih ve E.1976/1, K.1976/28 Sayılı Karar, *Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi*, Sayı 14, s.189.

<sup>26</sup> Metin Günday, *İdare Hukuku*, İmaj Yayınevi, 10.bs., Ankara-2013, ss. 39.

<sup>27</sup> Durmuş Tezcan vd., *İnsan Hakları El Kitabı*, ss. 273.

<sup>28</sup> AİHM, *Golder/Birleşik Krallık*, Başvuru no: 4451/70, KT: 21.02.1975, para: 28; Mahkeme, adil yargılanma hakkının bir çok unsurdan müteşekkil olduğunu belirtip, adil yargılanma hakkının unsurlarını yorum yoluyla belirlemenin mahkemenin görevi olduğunu belirtmiştir.

<sup>29</sup> Hüseyin Turan, *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesinde ve Türk Hukukunda Adil Yargılanma Hakkı*, s. 68.

<sup>30</sup> AİHM, *Delcourt/ Belçika*, Başvuru no: 2689/63, KT: 17.01.1970, para: 25.

yardımından yararlanma hakkı, iddia tanıklarının sorguya çekmek/çektirmek, savunma tanıklarının da aynı şartlar altında dinletmek hakkı, açıkça ortaya konulmuş haklardandır.<sup>31</sup>

Mamafih AİHM, maddenin 1. fıkrasında açıkça yer verilen bu hakların yanında, maddenin muhteviyatına uygun olarak bazı ilke ve hakları da zımni olarak madde metninden çıkarmaktadır. “Silahların eşitliği ilkesi, gerekçeli karar hakkı, duruşmada bulunma hakkı, susma ve kendini suçlamama hakkı, mahkemeye başvurma hakkı, çelişmeli yargılanma hakkı” bu haklardan bazılarıdır.<sup>32</sup>

## 1.2 Adil Yargılanma Hakkının Uygulama Alanı

AİHS, adil yargılanma hakkını düzenlerken hakkın uygulama alanını sınırlı tutmuştur.<sup>33</sup> Lakin bu sınırlama hakkın unsurları ile ilgili değil, fakat uygulama alanı ile ilgilidir. Madde 6/1’in resmi çevirisi şu şekildedir: “Herkes davasının, medeni hak ve yükümlülükleriyle ilgili uyuşmazlıklar ya da cezai alanda kendisine yöneltilen suçlamaların esası konusunda karar verecek olan, yasayla kurulmuş, bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından, kamuya açık olarak ve makul bir süre içinde görülmesini isteme hakkına sahiptir”. Madde metninde geçtiği gibi adil yargılanma hakkı sadece medeni hak ve yükümlülük ve ceza davaları konusundaki uyuşmazlıklara uygulanabilecektir. Bunun dışında kalan davalarda adil yargılanma hakkı AİHS tarafından kabul edilmemiştir.<sup>34</sup>

Lakin AİHM, adil yargılanma hakkının ihlal edildiği iddiasıyla yapılan başvuruda, başvurunun medeni uyuşmazlık veya ceza davası kapsamında olup olmadığına karar verirken ülkelerin iç hukuklarındaki nitelendirmesi ile bağlı olmadığını belirtmektedir. Adil yargılanma hakkı AİHS m. 6’daki unsurları kapsayan fakat bu unsurlarla sınırlı olmayan genel nitelikli bir haktır. AİHM, adil yargılanma hakkı geniş yorumlamaktadır.<sup>35</sup> Bunun nedeni her olayın kendi içerisinde bir tanımlamasının yapılarak karar verilmesi gerektiğidir.<sup>36</sup>

### 1.2.1 Medeni Hak Ve Yükümlülüklerle İlişkin Uygulama Alanı

AİHS m. 6/1’de bir hak veya yükümlülüğe ilişkin uyuşmazlıktan söz edilmektedir. Bu nedenle AİHM ilk olarak başvurucunun iddiasına konu olan hak veya yükümlülüğün iç hukukta iddia edilebilir olmasını ve bu hak ve yükümlülüğe ilişkin bir uyuşmazlığın mevcut olmasını aramaktadır.<sup>37</sup> İç hukuk tarafından bir hak olarak tanımlanmayan ve iç hukuk nezdinde ki merciler önünde hak olarak dermeyan edilip mahkemeler önünde savunulamayan bir iddia, 6. madde düzeyinde ele alınamaz.<sup>38</sup> İç hukukta tanınan bir hakkın AİHS tarafından tanınması ise şart

<sup>31</sup> Nur Centel, *Adil Yargılanma İlkesi ve Türk Hukukunda ki Bazı Sorunlar*, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.16, S.1-2, ss. 5.

<sup>32</sup> Sibel İnceoğlu vd., *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa*, ss. 210.

<sup>33</sup> Sibel İnceoğlu, *Adil Yargılanma Hakkı*, ss. 4; Ezgi Çırak, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde Adil Yargılanma Hakkının Uygulama Alanı*, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.21 Özel Sayı, 2019, ss. 1007; M. Serhat Kaşıkara, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 6. Maddesi Çerçevesinde Medeni Hak ve Yükümlülük Kavramı*, Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, C.2, S.4, 2011, ss. 251.

<sup>34</sup> Sibel İnceoğlu, *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa*, ss. 210.

<sup>35</sup> Hakan Karakehya, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 6. Maddesi(Adil Yargılanma Hakkı) Bağlamında Ceza Muhakemesinde Duruşma*, ss. 21.

<sup>36</sup> Hakan Pekcanitez, Oğuz Atalay, Muhammet Özkes, *Medeni Usul Hukuku*, ss. 230.

<sup>37</sup> Sibel İnceoğlu, *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa*, ss. 211.

<sup>38</sup> AİHM, *Frydlender v. Fransa*, Başvuru no: 30979/96, KT: 27.06.2000, para: 27; AİHM, *H v. ve Belçika*, Başvuru no: 8950/80, KT: 30.11.1987, para: 40.



değildir.<sup>39</sup> Mahkeme kural olarak başvuru konusu hakkın iç hukukta var olup olmadığını ilgili devletin iç hukukuna bakıp karar vermektedir.<sup>40</sup> Netice olarak, AİHS m. 6'nın uygulanması için, iç hukukta iki özel hukuk kişiliği arasında veyahut özel hukuk kişisi ile devlet arasında, yine özel hukuk kişinin *medeni hak ve yükümlülüklerine* ilişkin bir uyuşmazlığın söz konusu olması gerekmektedir.

Bu bağlamda AİHM, *Powel ve Rayner v. Birleşik Krallık* davasında başvurucular, evlerinin yakınlarında olan havaalanından gelen sesler nedeniyle, AİHM nezdinde bu durumdan şikayetçi olmuşlardır. İngiliz hukukunda uçuşların kurallara uygun şekilde yapılması halinde bir sorumluluk ön görememesinden dolayı, AİHM iç hukuk çerçevesinde bu olayla ilgili hak iddia edilemeyeceğini belirtip, 6. maddenin uygulanamayacağına karar vermiştir.<sup>41</sup>

Uyuşmazlığın iç hukukta bir hak olarak dermeyan edilebileceği kanaatinden sonra AİHM, uyuşmazlığın *medeni hak ve yükümlülükler* alanında olup olmadığına bakmaktadır. AİHM, bu kararı verirken iç hukuktaki nitelendirme ile bağlı kalmayıp, özerk bir değerlendirme yapmaktadır.<sup>42</sup> Bu bağlamda AİHM, "*otonom kavramlar doktrini*"<sup>43</sup> çerçevesinde, sözleşmedeki terimleri, iç hukuktaki tanımlardan bağımsız olarak değerlendirmektedir.<sup>44</sup> Bu bağımsız değerlendirmenin nedeni olarak, 6. maddenin uygulanma alanında bir birlik oluşturması, ülkeden ülkeye göre değişikliğin önüne geçilmesi olduğu söylenebilir.<sup>45</sup> Bu sebeple AİHM, uyuşmazlığın iç hukukta hangi yargı yolunda görüldüğüne göre değil, uyuşmazlığın esasının hangi konu olduğuna göre karar vermektedir.<sup>46</sup> AİHM, özel hukuk kişileri arasındaki hukuk uyuşmazlıklarını *medeni hak ve yükümlülük* kapsamında değerlendirirken, asıl sorun özel hukuk kişileri ile devletler arasındaki davalarda vaki olmaktadır.<sup>47</sup> AİHM, iç hukuklarda kamu hukukunun görev alanına giren bazı uyuşmazlıkları, "*otonom kavramlar doktrini*" çerçevesinde, iç hukuktaki niteleme ile bağlı kalmayarak bu uyuşmazlıkları *medeni hak ve yükümlülük* kabul etmekte ve 6. madde kapsamında değerlendirebilmektedir.<sup>48</sup>

<sup>39</sup> Sibel İnceoğlu *a.g.e* ss. 211-212.

<sup>40</sup> Ergin Ergül, *Anayasa Mahkemesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine Bireysel Başvuru ve Uygulaması*, Yargı Yayınevi- Ankara- 2012, ss.262.

<sup>41</sup> AİHM, *Powell ve Rayner v. Birleşik Krallık*, Başvuru no. 9319/81, KT: 21.02.1990, para: 27.

<sup>42</sup> Sezin Aktepe Artık, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Türk Medeni Usul Hukuku Açısından Adil Yargılanma Hakkı*, Doktora Tezi, Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aralık 2013, ss. 35.

<sup>43</sup> Abdurrahman Eren, *Hukuki Yorum Yöntemleri Açısından Bireysel Başvuru Kararlarının Anayasanın Yorumuna Etkileri*, *Anayasa Yargısı Dergisi*, C.33, 2016, ss. 263.

<sup>44</sup> M. Serhat Kaşıkara, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6. Maddesi Çerçevesinde Medeni Hak ve Yükümlülük Kavramı*, ss. 251.

<sup>45</sup> Sezin Aktepe Artık, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Türk Medeni Usul Hukuku Açısından Adil Yargılanma Hakkı*, ss. 35.

<sup>46</sup> AİHM, *König v. Almanya*, Başvuru no: 6232/73, KT: 10.03.1980, para: 89; Benzer Yönde Görüş İçin Bknz: Erhan Çiftçi, *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Adil Yargılama İlkesi ve İdari Yargı*, *Danıştay Dergisi*, S.106, 2003, ss. 79; M. Serhat Kaşıkara, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6. Maddesi Çerçevesinde Medeni Hak ve Yükümlülük Kavramı*, ss. 252.

<sup>47</sup> Nuala Mole ve Catharina Harby, *Adil Yargılanma Hakkı*, İnsan Hakları Kitapçıkları- no: 3, Ekim-2001, Almanya, 1. bs., ss. 22-23.

<sup>48</sup> Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi 6.Madde Rehberi Adil Yargılanma Hakkı-Medeni Hukuk Yönü, Avrupa Konseyi, 2013, [https://www.echr.coe.int/Documents/Guide\\_Art\\_6\\_TUR.pdf](https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_6_TUR.pdf), Erişim T. 26.05.2021, ss. 12; AİHM, *Ringeisen v. Avusturya*, Başvuru no: 2614/65, KT: 23.06.1973, para: 94.

AİHS m. 6'nın uygulanmasında karşımıza çıkan diğer bir soru ise maddenin yargılamanın hangi aşamalarına uygulanacağıdır. Bu noktada AİHM'nin emsal bir kararı bulunmaktadır. AİHM, *Hornsby v. Yunanistan* davasında, mahkemelerce verilen karar eğer icra edilemiyor ise, adil yargılanma hakkının kapsamında olan mahkemeye erişim hakkının işlevsiz hale geleceğini belirtmiştir.<sup>49</sup> AİHM bu karar ile adil yargılanma hakkının kapsamını sadece mahkeme aşaması ile sınırlı tutmamakta, hükmün icra edilme aşamasını da 6. madde kapsamında mahkemeye erişim hakkının bir gereği olarak değerlendirmektedir.

### 1.2.2 Cezai Uyuşmazlıklara İlişkin Uygulama Alanı

Adil yargılanma hakkı, *medeni hak ve yükümlülükler*le dair uyuşmazlıkların yanında 6. maddenin 1. fıkrasında belirtilen *suç isnadı* alanında da uygulanmaktadır. Suç isnadı ile başlayan ceza muhakemesi AİHS m. 6 bağlamında adil yargılanma hakkı kapsamındadır. Burada suç isnadı kavramı, medeni uyuşmazlıklarda olduğu gibi ulusal hukuklardaki nitelendirmelerden bağımsız olarak AİHM tarafından özerk olarak nitelendirilmektedir.<sup>50</sup> AİHM'ne göre suç isnadı, yetkili bir makamın, kişiye suç işlediğini bildirilmesidir.<sup>51</sup> Olayda bir suç isnadının olup olmadığının belirlenmesi ehemmiyet arz etmektedir. Zira bu keyfiyet olaya, 6. maddenin 2. ve 3. fıkralarının uygulanıp uygulanamayacağını belirleyecektir.

AİHS m. 6 bağlamında bir başvurunun konusu iç hukuklarca ceza hukuku kapsamında nitelendirilmiş ise, AİHM iç hukuktaki nitelendirme ile başvuruyu 6. madde kapsamında değerlendirmektedir. Eğer iç hukuklarda başvuru konusu ceza hukuku kapsamında görülmemiş, örneğin disiplin hukuku çerçevesinde görülmüş ise mahkeme burada, *Engel v. Hollanda* davasında belirlediği ve doktrinde Engel kriterleri olarak anılan kriterleri başvuru konusuna uygulayıp, konunun 6. madde çerçevesinde "*cezai alan*" olarak nitelendirilip nitelendirilmeyeceğine bakmakta ve ona göre karar vermektedir.<sup>52</sup> Engel kriterleri olarak mahkemenin ortaya koyduğu kriterler şunlardır: a) *İsnat edilen suçun iç hukuktaki tasnifi*, b) *Suçun niteliği* c) *Cezanın niteliği ve ağırlığı*.<sup>53</sup> Bu kriterler bağlamında mahkeme, ilk olarak isnat edilen suç iç hukukta ceza hukuku alanında tanımlanıyor ise, diğer kriterleri uygulanmadan başvuruyu 6. maddenin uygulama alanına dahil etmektedir. Eğer isnat edilen iddia iç hukuklarda ceza hukukunun dışında düzenlenmiş ise, bu takdirde diğer iki kriteri başvuruya uygulanarak 6. maddenin kapsamına girip girmediğine karar verilmektedir.<sup>54</sup> *Suçun niteliği* kriteri ile ilgili olarak mahkeme özellikle, suçun ceza hukuku ile olan benzerliğini dikkate almaktadır. *Cezanın niteliği ve ağırlığı* kriterinde ise mahkeme, verilen ceza ile güdülen amacı dikkate almaktadır. Eğer verilen cezanın amacı, caydırıcılık ve cezalandırma ise, başvuru 6. maddenin kapsamında değerlendirilebilmektedir.<sup>55</sup>

<sup>49</sup> AİHM, *Hornsby v. Yunanistan*, Başvuru No: 18357/91, KT: 19/3/1997, para. 40.

<sup>50</sup> Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi 6.Madde Rehberi Adil Yargılanma Hakkı-Ceza Hukuku Yönü, Avrupa Konseyi, 2014, [https://www.echr.coe.int/Documents/Guide\\_Art\\_6\\_criminal\\_TUR.pdf](https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_6_criminal_TUR.pdf), Erişim T. 26.05.2021, ss. 7.

<sup>51</sup> Ergin Ergül, Anayasa Mahkemesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine Bireysel Başvuru ve Uygulaması, ss. 269.

<sup>52</sup> Dovydas Vitkauskas ve Grigoriy Dikov, Türkçeye Çev. Serkan Cengiz, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Kapsamında Adil Yargılanma Hakkının Korunması*, Avrupa Konseyi İnsan Hakları El Kitapları, Strazburg- 2012, ss.17.

<sup>53</sup> AİHM, *Engel ve Diğerleri v. Hollanda*, Başvuru no: 5100/71; 5101/71; 5102/71, KT: 08.06.1976, para: 82.

<sup>54</sup> Sibel İnceoğlu, İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa, ss. 212.

<sup>55</sup> Avrupa Konseyi/Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, 6. Madde Rehberi Cezai Hukuk Yönü, 31.12.2014, ss. 7-8.



Burada belirtilmesi gereken bir husus ise AİHM, *ceza isnadı ve medeni hak ve yükümlülükler* kavramlarını özerk olarak yorumlaması, iç hukuktaki hukuk sistemlerine müdahale etmek için değil fakat AİHS'in teminat altına aldığı hakları, iç hukukların sınıflandırması ile etkisiz hale getirilmesinin önüne geçmek içindir.<sup>56</sup>

## 2. Çelişmeli Yargılanma Hakkı

Çelişmeli yargılanma hakkı, AİHS'nin 6. maddesinde lafzi olarak belirtilmiş bir hak değildir. Bu hak da diğer haklar gibi<sup>57</sup> altıncı maddenin muhteviyatının ve maddede geçen hukuki dinlenilme hakkının bir gereği olarak AİHM kararlarıyla, hakkaniyete uygun yargılama kapsamında ortaya konulmuştur.<sup>58</sup> Çelişmeli yargılanma hakkı, bir muhakeme esnasında tarafların, mahkemenin kararını etkilemek amacıyla sunulan her türlü delil, görüş, mütalaa ve iddialar hakkında bilgi sahibi olma ve bunlara karşı cevap verme ve yorum yapabilme imkanına sahip olmalarıdır.<sup>59</sup> Çelişmeli yargılanma hakkı, adil yargılanma hakkı çerçevesinde, muhakemede usuli eşitliğin sağlanmasında gerekli ve etkin bir haktır. Binaenaleyh AİHM ve Anayasa Mahkemesi, bu haklardan birinin ihlal edildiğinin iddia edildiği başvurularda bu iki hakkı birlikte ele alıp değerlendirmektedir.<sup>60</sup>

AİHS'nin 6. maddesinin 3. fıkrasında sanık hakları olarak sayılan haklardan (d) bendinde belirtilen, "İddia tanıklarını sorguya çekmek veya çektirmek, savunma tanıklarının da iddia tanıklarıyla aynı koşullar altında davet edilmelerinin ve dinlenmelerinin sağlanmasını istemek" hakkı, çelişmeli yargılanma hakkının tipik bir tezahürüdür. Zira çelişmeli yargılanma hakkı kapsamında tarafların delillerden haberdar olma, bu delillere karşı itiraz veya yorum yapabilme olanağı, çelişmeli yargılanma hakkının bir gereğidir.<sup>61</sup>

Yine çelişmeli yargılama hakkının ne ifade ettiği ve kapsamı da AİHM içtihatları ile geliştirilmiştir. AİHM'nin çelişmeli yargılanma hakkında olarak ilk kez *Barbera Messeque ve Jabardo. v İspanya* başvurusunda bahsettiği görülmektedir.<sup>62</sup> Bununla birlikte AİHM Cevat Soysal/ Türkiye kararında çelişmeli yargılama hakkına ilişkin olarak şu ifadelerle yer vermiştir:

*"Mahkeme usule ilişkin bu tür yargılama unsurları da dahil olmak üzere, ceza yargılamalarının çekişmeli olmasının ve iddia makamı ve davalı arasında silahlar eşitliği bulunmasının adil yargılanma hakkının temel hususu olduğunu vurgulamaktadır. Ceza davasında, her iki tarafa yönelik yargılanma hakkı, hem iddia makamına, hem de davalıya diğer tarafça sunulan görüşler*

<sup>56</sup> Fahri Gökçen Taner, Ceza Muhakemesi Hukukunda Adil Yargılanma Hakkı Bağlamında Çelişme ve Silahların Eşitliği, ss. 41.

<sup>57</sup> Adil yargılanma hakkının kapsadığı haklar bölümünde belirtildiği üzere, bu haklara örnek olarak şunlar gösterilebilir: Silahların eşitliği ilkesi, gerekçeli karar hakkı, duruşmada bulunma hakkı, susma ve kendini suçlamama hakkı, mahkemeye başvurma hakkı.

<sup>58</sup> Burak Güngör, *Silahların Eşitliği İlkesi Ve Çelişmeli Yargılama Hakkı'nın Bireysel Başvuru Usulünde İncelenmesi*, Doktora Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı Kamu Hukuku Bilim Dalı, Kocaeli- 2019, ss. 152.

<sup>59</sup> AİHM, *Ruiz Mateos v İspanya*, Başvuru no: 12952/87, KT: 23.06.1993, para: 67; AİHM, *Vermeulen v Belçika*, Başvuru no: 19075/91, KT: 20.02.1996, para: 33.

<sup>60</sup> Eren Cenan, *İdari Yargıda Hakkaniyete Uygun Yargılanma İlkesi*, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara-2008, s. 93.

<sup>61</sup> Eren Cenan, *a.g.e.*, ss. 94.

<sup>62</sup> AİHM, *Barbera, Messeque ve Jabardo v İspanya*, Başvuru no: 10590/83, KT: 06.12.1988, para: 78.

ve deliller hakkında bilgi sahibi olma ve fikrini söyleme imkânının verilmesi gerektiği anlamına gelir. Ayrıca, 6 § 1 maddesi iddia makamlarının sanığın lehine ya da aleyhine yönelik nihai karara etki eden tüm kanıtları davalı kişiye göstermesini gerekli kılar.”<sup>63</sup>

Çelişmeli yargılama hakkına ilişkin olarak Anayasa Mahkemesi şu içtihadta bulunmuştur:

“Adil yargılanma hakkının unsurlarından olan çelişmeli yargılama ilkesi ise taraflara dava malzemesi hakkında bilgi sahibi olma ve yorum yapma hakkının tanınmasını ve bu nedenle tarafların yargılamanın bütününe aktif olarak katılmasını gerektirmektedir. Bu anlamda, mahkemece tarafların dinlenilmemesi, delillere karşı çıkma imkanı verilmemesi, yargılama faaliyetinin hakkaniyete aykırı hale gelmesine neden olabilecektir. Çelişmeli yargılama ilkesi, silahların eşitliği ilkesi ile yakından ilişkili olup, bu iki ilke birbirini tamamlar niteliktedir. Zira çelişmeli yargılama ilkesinin ihlal edilmesi durumunda, davasını savunabilmesi açısından taraflar arasındaki denge bozulacaktır. Çelişmeli yargılamanın medeni haklara ilişkin davalarda da kabul ediliyor olması, medeni bir hakka ilişkin yargılamada tarafların duruşmada hazır bulunması da dahil olmak üzere, yargılamanın bütününe aktif olarak katılmalarını gerektirir.”<sup>64</sup>

Çelişmeli yargılanma hakkı, hem Anayasa Mahkemesi hem de AİHM tarafından birçok kararında ele alınıp tanımlanmış bir haktır. Bu hak, bir haklar ve ilkeler demeti olan adil yargılanma hakkının ve hakkaniyete uygun yargılama yapılabilmesinin teminatlarından biridir.<sup>65</sup> Binaenaleyh adil yargılanma hakkının temeli olan tarafların muhakemeye etkin şekilde katılmaları bu hak sayesinde mümkün olabilmektedir.<sup>66</sup> Muhakemeye etkin şekilde katılan tarafların, savunma ve iddialarını, delillerini, görüş, yorum ve eleştirilerini hür ve eşitlik içerisinde mahkemeye sunabilmesi, tarafların muhakeme sonunda verilen kararı benimsemesini sağlayacaktır. Bu sayede hem uzlaşmanın hem de adaletin tecelli etmesi sağlanmış olacaktır. Zira bir muhakeme neticesinde verilen kararda etkili olan tarafın, etkili olmadığı bir muhakeme neticesinde verilen bir karara göre, bu kararı temessül etmesi daha kolay olacaktır.

Çelişmeli yargılanma hakkı, muhakeme hukuku kapsamında özel hukuk ve ceza hukukuna uygulanması gereken bir haktır. Silahların eşitliği ve çelişmeli yargılanma hakkı kendisini ceza muhakemesi alanında her ne kadar daha fazla gösterse de mezkur bu haklar, özel hukuk alanında da kendini gösteren haklardır.<sup>67</sup>

Çelişmeli yargılama hakkı, hukuk devleti ilkesi ve demokrasi ile de yakından ilişkilidir. Hukuk devleti ilkesi, insan haklarına saygılı bir devlet yapısı öngörmektedir. Binaenaleyh kişilerin kendi haklarında bir mahkemede karar verilirken bu karara katılmaları, kararı etkilemek için delil ve iddialar hakkında yorum ve eleştirilerde bulunmaları adil yargılama hakkı kapsamında bir insan hakkı olarak karşımıza çıkmaktadır. Yine kişilerin, mahkemenin karar alma aşamasına katılmasının ve bu konuda karşı tarafla tam bir eşitlik halinde olmasının alınan kararın meşruiyeti üzerinde de olumlu etkisi olacağı kanaatindeyiz.<sup>68</sup> Diyalektik yönteminin temel hususiyeti, tez ve

<sup>63</sup> AİHM, *Cevat Soysal v Türkiye*, Başvuru no: 17362/03, KT: 23.09.2014, para. 64.

<sup>64</sup> AYM, *Kırmızı Gaa*, Başvuru no: 2013/2370, KT: 11.12.2014, para. 32.

<sup>65</sup> Halil Kalabalık, *İnsan Hakları Hukuku*, ss. 540.

<sup>66</sup> Abdullah Çelik, *Adil Yargılanma Hakkı Rehberi*, Bireysel Başvuru El Kitapları, S.3, ss.122.

<sup>67</sup> AYM, *Arzu Ekici Tirek*, Başvuru no: 2014/13947, KT: 05.10.2017 para. 20, AYM, *Faik Gümiş*, Başvuru no: 2012/603, KT: 20.02.2014, para 47; Fahri Gökçen Taner, *Ceza Muhakemesi Hukukunda Adil Yargılanma Hakkı Bağlamında Çelişme ve Silahların Eşitliği* ss. 84.

<sup>68</sup> Burak Güngör, *Silahların Eşitliği İlkesi Ve Çelişmeli Yargılama Hakkı'nın Bireysel Başvuru Usulünde İncelenmesi* ss. 153.

antitez ile birlikte bir senteze ulaşmaktadır.<sup>69</sup> Çelişmeli yargılama hakkı sayesinde; tarafların iddia ve savunmaları, bir tez ve antitez mesabesinde olup, muhakeme sonunda sentezin ortaya çıkmasına vesile olacaktır. Bu sayede verilen kararın hakkaniyetli<sup>70</sup> ve adil olması sağlanacaktır.<sup>71</sup>

## 2.1 Çelişmeli Yargılanma Hakkının Silahların Eşitliği İlkesi İle Bağlantısı

Anayasa Mahkemesi, muhtelif kararlarında çelişmeli yargılanma hakkı ile silahların eşitliği ilkesini, yakından ilişkili görüp<sup>72</sup>, bu hakların birbirini tamamlar nitelikte olduklarını belirtmiştir. Filhakika bu görüş AİHM'nin de benimsediği ve belirttiği bir görüştür.<sup>73</sup> Burada çelişmeli yargılanma hakkının daha iyi anlaşılması için silahların eşitliği ilkesinin üzerinde durulması gerektiğini düşünmekteyiz. Bu bağlamda silahların eşitliği ilkesi, bir mahkeme önündeki tarafların, sahip olunan hak ve yükümlülükler açısından tam olarak birbirlerine hukuki ve fiili olarak eşit olmaları ve bu eşitliğin davaya hazırlanırken de sağlanmasıdır<sup>74</sup>. Bu ilke gereğince, savunma hakkının engellenmemesi, tarafların haklarını kullanırken hiçbir engellemeye maruz kalmaması gerekmektedir.<sup>75</sup> Bu noktada mühim olarak şunu söylemeliyiz ki, tüm muhakeme hukukunun temel manası ve işlevi tarafların barışçıl bir yolla uyuşmazlıklarını hallederek uzlaştırmaktır. Muhakeme felsefesinin temel meşruiyet penahının bu mantık olduğu görüşündeyiz. Binaenaleyh bu hakkın isminin silah olarak adlandırılmasını temel muhakeme mantığına ve felsefesine aykırı bulduğumuzu söylemeliyiz. Zira silah, iki hasım arasında kullanılan bir araçtır. Oysa muhakemenin temel mantığının tarafları barışçıl yollarla uzlaştırmak olduğunu tebarüz etmiştik.

Silahların eşitliği ilkesinde diğer bir mesele eşitsizlik iddiası işlemin, muhakemenin bütününe olan etkisidir. AİHM burada işlemin, tüm muhakemeye olan etkisine ve muhakemeyi adaletsiz kılıp kılmadığına göre karar vermektedir.<sup>76</sup> Hakkaniyete uygun bir muhakemenin icra edilebilmesi için, adil yargılanma hakkı kapsamında silahların eşitliği ilkesi ve çelişmeli yargılanma hakkı ışığında taraflara tüm iddia ve delilleri dermeyeran etmede uygun ve eşit olanakların sağlanması gerekmektedir. Bu iddia ve delillerin dermeyeranında ki bir dengesizlik ve hakkaniyetsizlik iddialarının muhakemenin bütünü ışığında değerlendirilmesi gerekmektedir.<sup>77</sup> Bu iki ilke sayesinde usuli eşitlik ve tarafların iddia ve delillerine diğer tarafın katılması, savunma

<sup>69</sup> Şafak Ural, *Diyalektik Düşünce ve Mantık*, Felsefe Arkivi, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul- 1991, ss.2.

<sup>70</sup> Zehra Yavuz, *Silahların Eşitliği İlkesine İlişkin AİHM Kararları ve İç Hukukumuzda ki Dönüştürücü Etkileri*, İstanbul Ü. Sosyal Bilimler E. Kamu Hukuku A. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul- 2009, ss. 16.

<sup>71</sup> Fahri Gökçen Taner, *Ceza Muhakemesi Hukukunda Adil Yargılanma Hakkı Bağlamında Çelişme ve Silahların Eşitliği*, ss. 69.

<sup>72</sup> AYM, *Kırmızı Gaa*, Başvuru no: 2013/2370, KT: 11.12.2014, para. 32; AYM, *Tahir Gökatalay*, Başvuru no: 2013/1780, KT: 20.03.2014, para. 25.

<sup>73</sup> AİHM, *Niderost ve Huber v İsviçre*, Başvuru no: 18990/91, KT: 18.02.1997, para. 24-30.

<sup>74</sup> Güney Dinç, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne Göre Silahların Eşitliği*, TBB Dergisi, Sayı 57, 2005, ss. 285; Uluslararası Af Örgütü, *Adil Yargılanma Hakkı*, ss. 173.

<sup>75</sup> Bahri Öztürk, *Ceza Muhakemesi Hukukunda Adil Yargılama Yükümlülüğü*, İstanbul Kültür Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.15, S.1-2, 2016, ss. 9.

<sup>76</sup> AİHM, *A.S v Finlandiya*, Başvuru no: 40156/07, KT: 28.12.2010, para: 51-52; Anayasa Mahkemesi, *Yankı Bağcıoğlu vd.* Başvuru no: 2014/253, 09. 01. 2015, para. 66; Ertuğrul Ünal, *Ceza Muhakemesi Hukukunda Silahların Eşitliği İlkesi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, 2020, ss. 26.

<sup>77</sup> AYM, *Emsan Öner*, Başvuru no: 2013/1504, KT: 03.02.2016, para. 59; AYM, *Muhittin Kaya vd.* Başvuru no: 2013/1213, KT: 04.12.2013, para: 27; *Cumhur Şahin*, Anayasa Mahkemesi Kararları Çerçevesinde Ceza Muhakemesinde Silahların Eşitliği Ve Çelişmeli Yargılama İlkeleri, ss. 3056-3057; Ertuğrul Ünal, a.g.e, ss. 26.

yapması ve yorum getirmesi sağlanacaktır. Bunun neticesinde, muhakeme hukuklarının yegane amacı olan, gerçeğe ulaşma amacının gerçekleşmesi sağlanabilecektir.

Her zaman çelişmeli yargılanma hakkının ihlali, silahların eşitliği ilkesinin ihlali neticesini doğurmaz. Bu bağlamda silahların eşitliği ilkesinin sağlanmadığı bir davada, çelişmeli yargılanma hakkı da sağlanmamış demektir. Fakat silahların eşitliğinin tam olarak sağlandığı bir davada çelişmeli muhakeme hakkı tam olarak sağlanmamış olabilir.<sup>78</sup> Mamafih çekişmesiz yargı davalarında da ilgilinin bilgisi ve eleştirisi olmadan, mahkemece herhangi bir materyalin kullanılması çelişmeli yargılanma hakkı ve silahların eşitliğine ilkesine aykırılık teşkil edecektir.<sup>79</sup>

## 2.2 Çelişmeli Yargılama Hakkının Uygulama Alanı ve Sınırlandırılması

Tüm muhakemelerin yegane amacının adaleti sağlamak olduğu gayet açıktır. Fakat adaletin tesisi, bir takım temel ilke ve haklarla, tüm tarafların ve uygulayıcıların bağlı kalmasıyla gerçekleşebilir. Bu bağlamda çelişmeli yargılanma hakkı, tarafların muhakemeye etkin şekilde katılmalarını sağlamasına vesile olması ile adaletin tesisinde etkin bir haktır. Binaenaleyh Ceza muhakemesinde soruşturma evresi her ne kadar nihai kararın verilmediği bir evre olsa dahi, bu evrede de dosyaya giren tüm bilgiler savunma tarafına verilmeli ve bunlar hakkında yorum yapabilme imkanı sağlanmalıdır.<sup>80</sup> Bu husus ilk derece mahkemesinin kanun yoluna başvuru mahkemesine gönderdiği belgeleri de içermektedir. Bu bağlamda esas davaya etkili olacak nitelikteki somut norm denetiminin mevzu bahis olduğu davalarda da Anayasa yargısı bağlamında çelişmeli yargılanma hakkı uygulanabilmektedir.<sup>81</sup>

AİHM kural olarak, çelişmeli yargılanma hakkının ihlali olarak, mahkeme dosyasına giren herhangi bir belgenin, dava açısından mühim olup olmadığına bakmaksızın, bu belgenin tarafların bilgisine sunulup sunulmadığına bakmaktadır.<sup>82</sup> Filhakika mahkemenin bu tutumu çelişmeli yargılama ilkesinin içtihatlar eliyle güçlenmesini ve gelişmesini sağlamaktadır. Zira mahkemenin bir belge hakkında ehemmiyet derecesi belirlemesi, çelişmeli yargılama hakkının işlevsizleştirilmesine yol açabilirdi. Bir belgenin ehemmiyet belirlemesinin taraflara bırakılması, hakkın mahiyeti ve koruma alanı için uygun olduğu söylenebilir.<sup>83</sup> Mamafih, uygulamada re'sen araştırma ilkesinin geçerli olduğu davalarda, mahkemenin 3. kişi veya kurumlardan belge veya bilgi istediği bilinmektedir. Bu yolla elde edilen bilgi ve belgelerinde tarafların görüş ve yorumlarına sunulmaması, çelişmeli yargılanma hakkının ihlalini oluşturabilir.<sup>84</sup> Bu kapsamda

<sup>78</sup> Hakan Karakehya, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 6. Maddesi(Adil Yargılanma Hakkı) Bağlamında Ceza Muhakemesinde Duruşma* ss. 194.

<sup>79</sup> Zehra Yavuz, *Silahların Eşitliği İlkesine İlişkin AİHM Kararları ve İç Hukukumuzda ki Dönüştürücü Etkileri*, ss. 16-17; Burak Güngör, *Silahların Eşitliği İlkesi Ve Çelişmeli Yargılama Hakkı'nın Bireysel Başvuru Usulünde İncelenmesi*, ss. 155.

<sup>80</sup> Fahri Gökçen Taner, *Ceza Muhakemesi Hukukunda Adil Yargılanma Hakkı Bağlamında Çelişme ve Silahların Eşitliği* ss. 153.

<sup>81</sup> Sibel İnceoğlu vd., *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa*, ss. 242.

<sup>82</sup> Burak Güngör, *Silahların Eşitliği İlkesi Ve Çelişmeli Yargılama Hakkı'nın Bireysel Başvuru Usulünde İncelenmesi*, ss. 153.

<sup>83</sup> Eren Cenan, *İdari Yargıda Hakkaniyete Uygun Yargılanma İlkesi*, ss. 95.

<sup>84</sup> Eren Cenan, *a.g.e.*, ss. 94.

AİHS m. 6/3-d garanti altına alınan iddia tanıklarına, savunma tarafından soru sorulma imkanının, çelişmeli yargılanma hakkının bir özel tezahürü olduğu söylenebilir.<sup>85</sup>

Ceza muhakemesinde devlet sırrı niteliğindeki bilgilerle ilgili tanıklık ve bir belgenin devlet sırrı olduğu nedeniyle savunma ve iddia makamından gizlenmesi mümkündür.<sup>86</sup> Devlet sırrı<sup>87</sup> niteliğinde ki tanık anlatımları, sadece mahkeme ve heyeti tarafından dinlenilebilmekte, devlet sırrı niteliğinde ki belgeler ise mahkemeden saklanamamakta lakin bu bilgiler savunma ve iddia makamından gizli tutulabilmektedir. Bu noktada devlet sırrı niteliğinde ki tanık anlatımları ve belgelerin hem savunma hem de iddia makamından gizli tutulduğundan dolayı silahların eşitliği ilkesi bakımından bir ihlal olmadığı söylenebilir.<sup>88</sup> CMK m. 125/2' de savcılığın devlet sırrı niteliğinde ki belgeleri incelemesinin yasaklanmasına rağmen uygulamada soruşturma aşamasında savcılığın bir şekilde eriştiği ve devlet sırrı niteliğinde olduğu belirtilen belgelerin savunma makamından gizlenmesi silahların eşitliği ilkesini de ihlal edecektir.<sup>89</sup> Burada devlet sırrı niteliğinde ki belgelerin tarafların erişimine izin verilmemesi ve bu erişimine izin verilmeyen belgeler üzerinden hüküm kurulması çelişmeli yargılanma hakkını ihlal edebilir. Zira ceza muhakemesinde kural olarak tüm deliller mahkeme huzurunda tartışılmalıdır. Mahkeme huzurunda tartışılmayan bir delil hükme esas alınamaz.<sup>90</sup>

Ceza muhakemesinde bir devlet sırrı niteliğinde belge ortaya çıktığında burada dikkat edilmesi ve ihlal edilmemesi gereken hususlar şunlardır: Eğer ulusal güvenlik ile alakalı bir durum söz konusuysa devlet sırrının gizliliğinin korunması ve adil yargılanma hakkının ve çelişmeli yargılanma hakkının ihlal edilmemesidir.<sup>91</sup> Burada bir temel insan hakkının sınırlandırılmasının yolunu gösteren Anayasa hükmü olan Ay. m. 13' de belirtilen kıstaslar göz önüne alınmalıdır. Bu manada ölçülülük ilkesi, temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılması rejiminde öne çıktığı gibi<sup>92</sup>, çelişmeli yargılanma hakkının da kısıtlanmasında ölçülülük ilkesine riayet edilmesi gerekmektedir. Ölçülülük ilkesinin genel bir tanımı olarak: Bir hakkı sınırlamak için başvuru aracın, sınırlama amacı için gerekli ve araç ile amacın orantılı olmasını ifade etmektedir.<sup>93</sup> Bu manada çelişmeli yargılanma ilkesinin sınırlandırılmasında, sınırlama ile korunmak istenen menfaat ile sınırlama için başvuru yöntemlerin ölçülü olması gerekmektedir. Aksi halde çelişmeli yargılanma hakkının ihlali gündeme gelebilecektir.

Bir ceza muhakemesinde, olayın delilinin sadece devlet sırrı niteliğinde ki belge olması ihtimalinde bu belgenin savunma makamına sunulmadan hükme esas alınması çelişmeli

---

<sup>85</sup> Hakan Karakehya, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 6. Maddesi (Adil Yargılanma Hakkı) Bağlamında Ceza Muhakemesinde Duruşma*, s. 197.

<sup>86</sup> 5271 Sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu, m. 47, m. 125.

<sup>87</sup> Devlet sırrı tanımı CMK m. 47/1' de açıklanmıştır şöyle ki: *Devletin dış ilişkilerine, milli savunmasına ve milli güvenliğine zarar verebilecek; anayasal düzeni ve dış ilişkilerinde tehlike yaratabilecek nitelikteki bilgiler, Devlet sırrı sayılır.*

<sup>88</sup> Fahri Gökçen Taner, *Ceza Muhakemesi Hukukunda Adil Yargılanma Hakkı Bağlamında Çelişme ve Silahların Eşitliği* ss. 417.

<sup>89</sup> AYM, *Yankı Bağcıoğlu vd. Başvuru no: 2014/253. KT: 09.01.2015, para. 75-77; Cumhuriyet Şahin, Anayasa Mahkemesi Kararları Çerçevesinde Ceza Muhakemesinde Silahların Eşitliği Ve Çelişmeli Yargılama İlkeleri*, ss. 3055.

<sup>90</sup> 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu, m.217.

<sup>91</sup> Cengiz Ozan Örs, *Ceza Yargılamasında Devlet Sırrı Üzerine Bir Değerlendirme*, TBB Dergisi 2019 (142) ss. 10.

<sup>92</sup> Kemal Gözler, *Anayasa Hukukuna Giriş*, Ekin Basın Yayın, 21.bs., Bursa-2013, ss. 224.

<sup>93</sup> Yavuz Atar, *Türk Anayasa Hukuku*, Seçkin,13.bs., Ankara-2019, ss. 148.



yargılanma hakkının ihlaline neden olabilmektedir.<sup>94</sup> Burada yargılama makamları, devlet sırrı niteliğinde gizli bir belgenin var olması halinde, adil yargılanma hakkının bir gereği olarak, savunma makamının hakkını dengeleyici önlemler alıp, adil yargılanma hakkını sağlamalıdır.<sup>95</sup> Bu noktada devlet sırrı niteliğinde ki belge veya tanık ifadeleri, denetime tabi tutulup, mezkûr belgelerde ki devlet sırrı ile sıkı bağlantısı olmayan belge veya tanık anlatımları, tarafların bilgisine sunulmalıdır. Bu husus hakkı dengeleyici ve koruyucu bir önlem olarak uygulanabilecektir.

Devlet sırrı niteliğinde ki belgelerin mahkemede kullanılması hakkında AİHM, *Moiseyev v. Rusya* başvurusunda, ulusal güvenliğe ilişkin, devlet sırrının konu olduğu davalarda bazı usuli kısıtlamaların getirilebileceğini lakin bu gibi durumlarda dahi adil yargılanma hakkını kısıtlayan tedbirlerin kanuni bir temele dayanması ve ölçülülük ilkesine riayet edilmesi gerektiğini belirtmiştir.<sup>96</sup>

Gizli nitelikli belgelerin bir tezahürü de idare hukukunda karşımıza çıkmaktadır.<sup>97</sup> İYUK m. 20/3 ile idareye, mahkemece istenen belgelerin; devletin yüksek menfaati, güvenliği ve yabancı devletlerle ilişkin ise bu belgeleri mahkemeye vermeme yetkisi tanımaktadır. Maddenin sonuna 1994 yılında eklenen cümle ile adil yargılanma hakkının korunması istenmiştir. Uygulamada bazı bilgi ve belgelerin gizli ibaresiyle mahkemeye verilmediği görülmektedir. Her zaman bu belgelerin İYUK m.20/3' de belirtilen şartlara haiz olmayabilir. Gizli ibaresi, idarenin kendi teşkilatından kaynaklı nedenlerle olabilir. Bu gibi durumlarda idarenin bu belgeleri mahkemeye vermemesi gibi bir yetkisi bulunmamaktadır.<sup>98</sup>

AİHM tarafından ülkemiz aleyhine, idare tarafından gizli ibareli belgelerin davacılara incelettilmemesi hakkında kararları mevcuttur. Bunlardan bir tanesi olan *Akbal v. Türkiye* kararında, başvurunun, kamu iktisadi teşebbüsünde çalışan biri olduğunu ve iş sözleşmesinin gizli ibareli belgeye dayanarak fesih edildiğini, bu gizli ibareli belgenin temyiz aşaması dahil başvurucuya incelettilmemesi ve doğal olarak bu belge hakkında yorum yapmasına imkan tanınmamasının çelişmeli yargılanma hakkını ihlal ettiğine karar vermiştir.<sup>99</sup>

Yine gizli nitelikte ki belgenin kullanılmasıyla alakalı Türkiye aleyhine AİHM *Miran v. Türkiye* kararında; AYİM tarafından verilen kararın AHİS 6. Madde bağlamında adil yargılanma hakkının ihlali olduğu gerekçesiyle ihlal kararı vermiştir. Kararın gerekçesinde, başvurunun ihraç edilmesinin delili olan belgelerin başvuruca gizli nitelikte belge olması nedeniyle gizlenmesini AHİS m. 6/1'in ihlali olarak değerlendirmiştir.<sup>100</sup> AİHM' ne göre: Devletin sahip olduğu ve başvuruca mahkeme önünde delil olarak kullanmasına yardımcı olacak belgelerin

<sup>94</sup> Hakan Karakehya, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 6. Maddesi (Adil Yargılanma Hakkı) Bağlamında Ceza Muhakemesinde Duruşma* s. 199-200, Fahri Gökçen Taner, *Ceza Muhakemesi Hukukunda Adil Yargılanma Hakkı Bağlamında Çelişme ve Silahların Eşitliği*, s. 441- 446.

<sup>95</sup> AİHM, *Rowe v. Davis v Birleşik Krallık*, Başvuru No: 28901/95, KT: 16.02.2000, para. 60-61; Sibel İneoğlu, *Adil Yargılanma Hakkı*, Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi-4, Avrupa Konseyi Ankara Program Ofisi- 2018, ss. 168- 169.

<sup>96</sup> AİHM, *Moiseyev v. Rusya*, Başvuru no: 62936/00, KT: 06.04.2009, para: 216.

<sup>97</sup> 2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu m. 20/3.

<sup>98</sup> Eren Cenani, *İdari Yargıda Hakkaniyete Uygun Yargılanma İlkesi*, ss. 100.

<sup>99</sup> AİHM, *Akbal/Türkiye*, Başvuru no: 43190/05, KT: 10.01.2018, para. 35-36-37.

<sup>100</sup> AİHM, *Miran v Türkiye*, Başvuru no: 43980/04, KT: 21.04.2009.

olmadığını iddia eder veya geçerli bir neden olmadan, başvuru sahiplerinin bu belgelere ulaşmasını engellemesi hakkaniyete uygun yargılanma hakkının ihlalini oluşturur.<sup>101</sup>

Anayasa Mahkemesi, idare tarafından gizli ibareli olarak gönderilen belgelerin, davacının bilgisine sunulmaması ve bu belgelerin gerekçeli kararda kullanılmasını silahların eşitliği ilkesi ve çelişmeli yargılanma hakkının ihlali olarak görmüştür. Anayasa Mahkemesi, *Bekir Cem Cerrahoğlu* başvurusunda bu konu ile ilgili, gizlilik içeren belgelerin, başvuru sahibinin incelemesine açılmamasını haklı gösterecek hiçbir argümanın ortaya koyulmadığını, belgelerin başvuru sahibinin incelenmesinin kısıtlanmasına dair bir karar dahi alınmadığını, binaenaleyh yapılan işlemin çelişmeli yargılanma hakkını ihlal ettiği neticesine varmıştır.<sup>102</sup>

## Sonuç

Adil yargılanma hakkı ilgili bölümlerinde açıklandığı üzere Anayasamızda bir fark gözetilmeksizin bütün yargı yollarına uygulanırken, AİHM m.6'da *sadece medeni hak ve uyuşmazlıklar ve cezai isnat* alanında uygulama alanı bulmaktadır. Burada AİHM uygulamasından ilgili bölümünde bahsedildiği üzere, mahkeme iç hukuktaki niteleme ile bağlı kalmayıp yorum yöntemiyle kendi kriterlerini başvuru konusuna uygulayıp, başvuru sahibinin medeni hak ve uyuşmazlık veya ceza hukuku alanına girip girmediğini denetlemektedir. Bu noktada iç hukukta bu iki durumdan birine giren bir niteleme söz konusu ise AİHM başvuruyu bir kriter uygulamaksızın adil yargılanma hakkı kapsamında değerlendirmektedir.

Adil yargılanma hakkının kapsamı hakkında, medeni hak ve uyuşmazlıklar konusunda bir mesele bu hakkın muhakeme vetiresinden sonraki döneme uygulanıp uygulanmayacağıdır. AİHM'in bu konudaki içtihadı bu hakkın muhteviyatı ile gayet mütenasip olduğu fikrindeyiz. Zira muhakeme vetiresinden sonraki dönemlerde bu hakkın uygulanmaması, derpiş edilen adil yargılanma hakkının işlevsizleşmesine yol açabilir. Misal olarak; mahkeme sonrasındaki icra aşamasında adil yargılanma hakkının uygulama alanı bulamaması, netice olarak birçok hak kayıplarına sebebiyet verebileceği gibi muhakeme aşamasındaki bir çok işlemin de boşa çıkmasına sebebiyet verebilir.

Adil yargılanma hakkının ceza hukuku yönünde yine medeni hak ve yükümlülüklerde olduğu gibi AİHM iç hukuktaki niteleme ile bağlı kalmayıp yorum yöntemiyle kendi kriterlerini oluşturmuştur. İç hukuktaki nitelendirme her ne kadar ceza hukuku ile ilgili olmasa da AİHM nezdinde geliştirilen kriterler neticesinde bu başvurular ceza hukuku kapsamında değerlendirilip adil yargılanma hakkı kapsamında tutulmaktadır. Burada özellikle disiplin hukuku ehemmiyet arz etmektedir.

Adil yargılanma hakkının cezai yönü ceza isnadıyla başlamaktadır. Burada mahkemeye göre ceza isnadı, *kişinin bir suçla itham edildiğinin kendisine tebliğ edildiği an* olarak tanımlanmaktadır. Bu andan başlayarak iddia makamıyla savunma tarafı usuli olarak eşitlik içerisinde olmasını bu hak güvence altına almaktadır. Bu noktada ceza hukuku yönünden adil yargılanma hakkının kapsadığı bir ilke olan silahların eşitliği ilkesi öne çıkmaktadır. Adil yargılanma hakkının ceza hukuku kapsamında öne çıktığı söylenebilir. Zira medeni hukuktan farklı ceza hukukunda iki kişiden ziyade, bir devlet makamı olan savcılık karşısında savunma tarafı bulunmaktadır. Bu

<sup>101</sup> AİHM, *McGinley ve Egan v Birleşik Krallık*, Başvuru no: 21825/93, 23414/94, KT: 09.06.1998, para: 86.

<sup>102</sup> AYM, *Bekir Cem Cerrahoğlu*, Başvuru no: 2014/12380, KT: 08.11.2017, para. 34; Benzer Karar İçin bkznz: Anayasa Mahkemesi, *Orhan Tekkaya*, Başvuru no: 2012/775, KT: 06.05.2015, para. 47.

noktada elinde bir çok imkan bulunan savcılık makamıyla savunma tarafının eşitlik içerisinde muhakemeye katılması, adil yargılanma hakkının kurucu unsurudur.

Çelişmeli yargılanma hakkı, adil yargılanma hakkının ihtiva ettiği hak ve ilkeler demetinin bir unsurudur. Çelişmeli yargılanma hakkı sayesinde, taraflar muhakeme vetiresine etkin şekilde katılıp, verilecek kararda etki sahibi olabilmektedirler. Bu manada dava dosyasına giren tüm materyallerin ehemmiyet derecesine bakılmadan karşı tarafa bildirilmelidir. Bir belgeye ehemmiyet atfedecek kişi taraflar olmalıdır. Zira hakkında karar verilecek mahkemeye karşı savunma veya yorum yapacak kişinin tarafın kendisi veya müdafisi olacağından, belge hakkında ki ehemmiyet derecesinin de tarafların yapmasının gerekli olduğu düşüncesindeyiz.

Çelişmeli yargılanma hakkı kapsamında, gizli nitelikli belgelerin kullanımı bu hak konusunda ülkemizin AİHM nezdinde ihlal kararı çıkmasına neden olmuştur. Hususiyetle bu kararlar 16 Nisan 2017 tarihinde yapılan Anayasa referandumu ile kapatılan Askeri Yüksek İdare Mahkemesinin vermiş olduğu kararlar ile ilgilidir. Gizli nitelikli belgenin bir muhakemede kullanılması ve bu belgelerin taraflara bildirilmemesi ve bu belgelere karşı savunma ve yorum yapma imkanının tanınmaması, adil yargılanma kapsamında hususiyetle, silahların eşitliği ilkesi ve çelişmeli yargılanma hakkı için ihlaller söz konusu olabilmektedir. Bu noktada bir temel hak ve hürriyetin sınırlandırılmasının anayasal penahı olan AY. m 13 de ki kıstas olan ölçülülük ilkesi burada ehemmiyet kazanmaktadır. Bir mahkemeye kullanılan gizli ibareli bir belge neticesinde savunma tarafına, kullanılan bu belge neticesinde hakkını dengeleyecek tedbirlerin alınması gerekmektedir. Aksi halde kişinin çelişmeli yargılanma hakkının ihlal edilmesi kuvvetle muhtemeldir. Bu dengeleme kapsamında, gizli ibareli belgenin, sadece taraf ile alakalı kısımları tarafa bildirilip diğer kısımları gizli tutulabilir.

Genel olarak çelişmeli yargılanma hakkının tüm muhakeme hukuklarındaki yeri tartışmasız had safhadadır. Çelişmeli yargılanma hakkı, adaletin sağlanmasında ki rolü sayesinde, tüm muhakeme hukukunda uygulanabilen bir haktır. Zira tarafların etkin şekilde muhakemeye katılmaları, çözülmesi beklenen meselenin adaletle en uygun olmasını sağlayacaktır. Bu noktada adaletin sağlanması ise hukuk devleti ilkesi ve demokrasi ile, çelişmeli yargılanma hakkını bağlantılı hale getirmektedir.

### Kaynakça

Abdullah Çelik, Adil Yargılanma Hakkı Rehberi, Bireysel Başvuru El Kitapları, sayı.3.

Abdurrahman Eren, Hukuki Yorum Yöntemleri Açısından Bireysel Başvuru Kararlarının Anayasanın Yorumuna Etkileri, Anayasa Yargısı Dergisi, C.33, 2016.

Akif Yıldırım, Anayasa Mahkemesi Uygulamasında Adil Yargılanma Hakkı ( Ceza Hukuku Boyutu), Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, S.26, Nisan-2016.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi 6.Madde Rehberi Adil Yargılanma Hakkı-Medeni Hukuk Yönü, Avrupa Konseyi, 2013, [https://www.echr.coe.int/Documents/Guide\\_Art\\_6\\_TUR.pdf](https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_6_TUR.pdf), Erişim T. 26.05.2021.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi 6.Madde Rehberi Adil Yargılanma Hakkı-Ceza Hukuku Yönü, Avrupa Konseyi, 2014, [https://www.echr.coe.int/Documents/Guide\\_Art\\_6\\_criminal\\_TUR.pdf](https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_6_criminal_TUR.pdf), Erişim T. 26.05.2021.

Bahri Öztürk, *Ceza Muhakemesi Hukukunda Adil Yargılama Yükümlülüğü*, İstanbul Kültür Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.15, S.1-2, 2016.

Bilgehan Yeşilova, *Yargılama Diyalektiği ve Silahların Eşitliği*, TBB Dergisi, 2009 sayı 86.

Burak Güngör, *Silahların Eşitliği İlkesi Ve Çelişmeli Yargılama Hakkı'nın Bireysel Başvuru Usulünde İncelenmesi*, Doktora Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı Kamu Hukuku Bilim Dalı, Kocaeli- 2019.

Cengiz Ozan Örs, *Ceza Yargılamasında Devlet Sırrı Üzerine Bir Değerlendirme*, TBB Dergisi 2019 (142).

Cumhur Şahin, *Anayasa Mahkemesi Kararları Çerçevesinde Ceza Muhakemesinde Silahların Eşitliği Ve Çelişmeli Yargılama İlkeleri*, D.E.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi, Prof. Dr. Durmuş Tezcan'a Armağan, C.21, Özel Sayı.

Cüneyt Altıparmak, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Altıncı Madde Kapsamında Adil Yargılanma Hakkının Esasları*, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, S.63, 2006.

Dovydas Vitkauskas ve Grigoriy Dikov, *Türkçeye Çev. Serkan Cengiz, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Kapsamında Adil Yargılanma Hakkının Korunması*, Avrupa Konseyi İnsan Hakları El Kitapları, Strazburg- 2012.

Durmuş Tezcan vd., *İnsan Hakları El Kitabı*, Seçkin Yayınları, 7. bs. Ankara- 2018.

Eren Cenan, *İdari Yargıda Hakkaniyete Uygun Yargılanma İlkesi*, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara-2008.

Ergin Ergül, *Anayasa Mahkemesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine Bireysel Başvuru ve Uygulaması*, Yargı Yayınevi- Ankara- 2012.

Ergun Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, Yetkin Yayınları, 14.bs., Ankara-2013.

Erhan Çiftçi, *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Adil Yargılama İlkesi ve İdari Yargı*, Danıştay Dergisi, S.106, 2003.

Ertuğrul Ünal, *Ceza Muhakemesi Hukukunda Silahların Eşitliği İlkesi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, 2020.

Ezgi Çırak, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde Adil Yargılanma Hakkının Uygulama Alanı*, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.21 Özel Sayı, 2019.

Fahri Gökçen Taner, *Ceza Muhakemesi Hukukunda Adil Yargılanma Hakkı Bağlamında Çelişme ve Silahların Eşitliği*, Seçkin Yayınevi, Mart 2019- Ankara, 1. Baskı.

Feyyaz Gölcüklü, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde "Adil Yargılanma Hakkı"*, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, C.49, S.01.

Güney Dinç, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne Göre Silahların Eşitliği*, TBB Dergisi, Sayı 57, 2005.

Hakan Karakehya, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 6. Maddesi(Adil Yargılanma Hakkı) Bağlamında Ceza Muhakemesinde Duruşma*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, 2007 – Eskişehir.

Hakan Pekcanitez, Oğuz Atalay, Muhammet Özkes, *Medeni Usul Hukuku*, Yetkin Yayınları, 2016- Ankara 4. bs.

Halil Kalabalık, *İnsan Hakları Hukuku*, Seçkin Yayınları, 5. bs. Ankara-2017.

[https://www.echr.coe.int/documents/convention\\_tur.pdf](https://www.echr.coe.int/documents/convention_tur.pdf), Erişim T. 04.09.2021, ss. 9-10.

Hüseyin Turan, Adil Yargılanma Hakkının İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesinde ki Yeri ve Önemi, TBB Dergisi, 2009, sayı 84.

Hüseyin Turan, İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesinde ve Türk Hukukunda Adil Yargılanma Hakkı, Doktora Tezi, S.Ü Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004- Konya.

İbrahim Tan, Adil Yargılanma Hakkı ve Adil Yargılanma Hakkının İhlali Halinde Gidilebilecek Yasal Yollar, Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.15, S.2, Aralık-2018.

Kemal Gözler, *Anayasa Hukukuna Giriş*, Ekin Basın Yayın, 21.bs., Bursa-2013.

M. Serhat Kaşıkara, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6. Maddesi Çerçevesinde Medeni Hak ve Yükümlülük Kavramı, Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, C.2, S.4, 2011.

Metin Günday, *İdare Hukuku*, İmaj Yayınevi, 10.bs., Ankara-2013.

Nuala Mole ve Catharina Harby, *Adil Yargılanma Hakkı*, İnsan Hakları Kitapçıları- no: 3, Ekim-2001, Almanya, 1. bs.

Nur Centel, *Adil Yargılanma İlkesi ve Türk Hukukunda ki Bazı Sorunlar*, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.16, S.1-2.

Sedat Erdem Aydın, *Anayasa Mahkemesi' Bireysel Başvuru Kararlarının Ceza Yargılamasına Etkisi Bağlamında Adil Yargılanma Hakkı*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı Doktora Tezi, İstanbul-2020.

Seher Çakan, Orçun Avcı, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında Mükellef Hakları: Mülkiyet Hakkı ve Adil Yargılanma Hakkı, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 23, S.1.

Sezin Aktepe Artık, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Türk Medeni Usul Hukuku Açısından Adil Yargılanma Hakkı, Doktora Tezi, Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aralık 2013.

Sibel İnceoğlu vd., *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa*, Beta Yayınları, 3. bs. İstanbul-2013.

Sibel İneoğlu, *Adil Yargılanma Hakkı*, Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi- 4, Avrupa Konseyi Ankara Program Ofisi- 2018.

Şafak Ural, *Diyalektik Düşünce ve Mantık*, Felsefe Arkivi, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul-1991.

Şükrü Karatepe, *Türk Anayasa Hukuku*, Savaş Kitapevi, 2.bs., 2018.

Tülin Tuğça Duman, *Özel Hukukta Adil Yargılanma Hakkı*, Hasan Kalyoncu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.10, S.20.

Uluslararası Af Örgütü, *Adil Yargılanma Hakkı*, 1. bs. İletişim yayınları- 2000, İstanbul.

Yavuz Atar, *Türk Anayasa Hukuku*, Seçkin,13.bs., Ankara-2019.



Zehra Yavuz, *Silahların Eşitliği İlkesine İlişkin AİHM Kararları ve İç Hukukumuzda ki Dönüştürücü Etkileri*, İstanbul Ü. Sosyal Bilimler E. Kamu Hukuku A. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul- 2009.

## MAHKEME KARARLARI

### AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ KARARLARI

- AİHM, *Boulois/Lüksemburg*, Başvuru no: 37575/04, KT: 03.04.2012,  
AİHM, *Golder/Birleşik Krallık*, Başvuru no: 4451/70, KT: 21.02.1975,  
AİHM, *Delcourt/ Belçika*, Başvuru no: 2689/63, KT: 17.01.1970  
AİHM, *Frydlender v. Fransa*, Başvuru no: 30979/96, KT: 27.06.2000  
AİHM, *H v. ve Belçika*, Başvuru no: 8950/80, KT: 30.11.1987  
AİHM, *Powell ve Rayner ve Birleşik Krallık*, Başvuru no. 9319/81, KT: 21.02.1990  
AİHM, *König v. Almanya*, Başvuru no: 6232/73, KT: 10.03.1980  
AİHM, *Ringelsen v. Avusturya*, Başvuru no: 2614/65, KT: 23.06.1973  
AİHM, *Hornsby v. Yunanistan*, Başvuru No: 18357/91, KT: 19/3/1997  
AİHM, *Engel ve Diğerleri v. Hollanda*, Başvuru no: 5100/71; 5101/71; 5102/71, KT: 08.06.1976  
AİHM, *Ruiz Mateos v İspanya*, Başvuru no: 12952/87, KT: 23.06.1993  
AİHM, *Vermeulen v Belçika*, Başvuru no: 19075/91, KT: 20.02.1996  
AİHM, *Barbera, Messeque ve Jabardo v İspanya*, Başvuru no: 10590/83, KT: 06.12.1988  
AİHM, *Cevat Soysal v Türkiye*, Başvuru no: 17362/03, KT: 23.09.2014  
AİHM, *Niderost ve Huber v İsviçre*, Başvuru no: 18990/91, KT: 18.02.1997  
AİHM, *A.S v Finlandiya*, Başvuru no: 40156/07, KT: 28.12.2010  
AİHM, *Moiseyev/Rusya*, Başvuru no: 62936/00, KT: 06.04.2009  
AİHM, *Akbal/Türkiye*, Başvuru no: 43190/05, KT: 10.01.2018  
AİHM, *Miran v Türkiye*, Başvuru no: 43980/04, KT: 21.04.2009  
AİHM, *McGinley ve Egan v Birleşik Krallık*, Başvuru no: 21825/93, 23414/94, KT: 09.06.1998  
AİHM, *Rowe ve Davis v Birleşik Krallık*, Başvuru No: 28901/95, KT: 16.02.2000

### ANAYASA MAHKEMESİ KARARLARI

- AYM, Nkt Teknoloji Dağıtım Ticaret Ltd. Şti, Başvuru no: 2018/26844  
AYM, *Norm Denetimi*, E.1992/8, K.1992/36, KT: 16.06.1992, RGT: 06.10.1992-21367  
AYM, Nevruz Bozkurt Başvurusu, Başvuru no: 2013/664  
AYM, 25 Mayıs 1976 Tarih ve E.1976/1, K.1976/28 Sayılı Karar, *Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi*, Sayı 14

- AYM, *Kırmızı Gıda*, Başvuru no: 2013/2370, KT: 11.12.2014
- AYM, *Arzu Ekici Tirek*, Başvuru no: 2014/13947, KT: 05.10.2017
- AYM, *Faik Gümüş*, Başvuru no: 2012/603, KT: 20.02.2014
- AYM, *Tahir Gökatalay*, Başvuru no: 2013/1780, KT: 20.03.2014
- AYM, *Yankı Bağcıoğlu vd.* Başvuru no: 2014/253, 09. 01. 2015
- AYM, *Emsan Öner*, Başvuru no: 2013/1504, KT: 03.02.2016
- AYM, *Muhittin Kaya vd.* Başvuru no: 2013/1213, KT: 04.12.2013
- AYM, *Bekir Cem Cerrahoğlu*, Başvuru no: 2014/12380, KT: 08.11.2017
- AYM, *Orhan Tekkaya* , Başvuru no: 2012/775, KT: 06.05.2015